

A kapitalista patriarchátus születése

Andrew Sernatinger és Tessa Echeverria interjúja
Silvia Federicivel

Silvia Federici azoknak a gondolkodóknak a csoportjához tartozik, akik elvetik a felfogást, miszerint a patriarchátus, a házimunkának a nőkre hárítása és a nők alárendelt helyzete, valamiképpen „kívül esik” a kapitalizmus rendszerén. Federici még mindig erősen támaszkodik Marx A tőké-jére, de Marx politikai gazdaságtanát, munkaérték-elméletét és az eredeti felhalmozás narratíváját arra használja fel, hogy megvizsgálja: milyen módokon alakult át a női munka a munka egy specifikusan tőkés formájává, olyanná, amely szerinte lényegileg hozzátartozik a tőkés rendszer önreprodukciójához. Federici azt állítja, hogy a nők háztartási munkája a tevékenységek egész komplexuma, amely segít reprodukálni a munkaerőt a tőke számára, s mivel megfizetetlen munka, a kapitalizmus profitálni tud belőle. Ezen túlmenően, Federici kifejti, hogy ez a helyzet nem a korábbi férfi–nő viszony természetes továbbélése volt, hanem a tőke logikája különböző módokon – az erőszak és a társadalomból való kizárás révén – kényszerítette rá a nőkre ezt a társadalmi helyzetet.

*

Tessa Echeverria

Mondana néhány szót önmagáról? Hogyan került be a feminista mozgalomba és vált közíróvá?

Silvia Federici

Az 1970-es években csatlakoztam a nőmozgalomhoz, mert mint sok más nő az én nemzedékemben, megéltem azt a frusztrációt, hogy olyan élet elé néztem, amely főleg a házimunkáról szól.

Az 1960-as években dolgozni kezdtem a disszertációm. Részt vettem a diákmozgalomban és a háborúellenes mozgalmakban, s megszenvedtem, hogy egy erősen férfiak által dominált környezetben kellett mozognom.

A feminista mozgalomban való elköteleződéselem gyökerei azonban ennél mélyebbre nyúlnak vissza. A háború utáni Olaszországban nőtem fel, s a háború következményei nagyon fontosak voltak, abban a vonatkozásban, hogy elégedetlenséget szültek bennünk a termékenység, a gyermekszülés kérdését illetően. Láttuk a második világháború okozta rettenetes vérontást, s számunkra nagyon idegenné vált, hogy úgy idealizáljuk az anyaságot, ahogyan anyáink tették, s ahogy ezt tőlük elvárták volna.

Akkoriban persze Olaszország erősen patriarchális társadalom volt. A fasizmus, amelynek befolyása nagyon jelentős volt, glorifikálta az anyaságot és megteremtette a nőiség egyfajta „áldozatos” felfogását: a nő az, aki áldozatot hoz a közjóért. Mindezek a tényezők fontos szerepet játszottak abban, hogy lelkesedni kezdtem a nőmozgalomért.

Tessa Echeverria

Az egyik dolog, amit meg szerettünk volna kérdezni öntől, az, hogy nagyon kevés olyan radikális feminista közgazdász vagy marxista gondolkodó van, aki specifikusan a nők munkájával foglalkozik. Önt általában a „Munkáért a házimunkáért” mozgalom melletti érveiről ismerik, s így reméljük, elmondja nekünk az ezt alátámasztó érveket, illetve a mozgalom jelentőségét.

Silvia Federici

1972-ben olvastam egy cikket, amelyet egy olasz feminista, Maria Dalla Costa publikált, „The Power of Women and the Subversion of Community” (A nők hatalma és a közösség felforgatása) címmel. Ebben a cikkben Dalla Costa olyan módon elemezte a házimunkát, ami rögtön egy sor kérdést megoldott, amelyek engem is foglalkoztattak. Szembe szállva azzal, ahogy a házimunkát a radikális és liberális irodalomban általában bemutatták, ő azt állította, hogy a házimunka, az otthoni munka és azoknak a tevékenységeknek az egész komplexuma, amelyek révén egész életünket reprodukáljuk, ténylegesen olyan munka, amely lényegileg hozzátartozik a munka kapitalista szervezetéhez. A női munka nemcsak az ételeket és a tisztá

ruhát állítja elő, hanem újrateremti a munkaerőt, és ezért bizonyos értelemben a legtermelékenyebb munka a kapitalizmusban. E nélkül a munka nélkül a termelés semmilyen más formája sem mehetne végbe.

Ez az érvelés nagyon mély benyomást tett rám, s 1972 nyarán Olaszországba utaztam Dalla Costával találkozni, s részt vettem az *International Feminist Collective* megalakításában, amely elindította a „Munkabért a házimunkáért” kampányt. A házimunkáért kapott bér eszméje volt az, amivel a gyakorlat nyelvére lefordítottuk Dalla Costa elemzését, azt az elemzést, amely a házimunkának a kapitalizmusban való alulértékelését és „láthatatlanságát” annak következményeként fogta fel, hogy a házimunkáért a nők nem kapnak fizetést.

Abban az időben a „Munkabért a házimunkáért” kampány nagyon népszerűtlen volt sok feminista körében, akik azzal vádoltak bennünket, hogy intézményesíteni akarjuk a nők otthonmaradását. De a kampány egyik funkciója az volt, hogy láthatóvá tegye a házimunkát, hogy újra definiálja a köztudatban, mi is ez a munka. Meg akartuk mutatni a közvéleménynek, hogy ez lényeges, a társadalom számára alapvető munka, nem pedig személyes szolgáltatás a férjeknek és a gyerekeknek. A házimunka megfizetésére irányuló követelésnek fontos gazdasági dimenziója is volt, amennyiben láttuk, hogy milyen sok nő kerül kényszerű függésbe a férfiaktól azért, mert ezt a munkát nem fizetik meg. Hatalmi viszonyok ágyazódtak be ebbe a tevékenységbe, például azért is, mert a nők nem hagyhattak el – függő helyzetük miatt – egy-egy ilyen bántalmazó kapcsolatot.

Ez a bérnélküliség, ez a fizetés nélküli helyzet „követte” a nőket, bárhová is mentek, még akkor is, amikor az otthonon kívül vállaltak állást. Láttuk, hogy a női életsorsnak az a modellje, hogy egész életünkben fizetés nélkül dolgoztak, bizonyosan meghatározta a családon kívüli munka feltételeit is: alul fizették őket; s a legtöbb foglalkozás, amelyet találhattak, egyszerűen a házimunka valamilyen „kiterjesztése” volt.

Soha nem úgy tekintettük a házimunkáért való fizetés követelését, mint valamiféle „végcélt”, hanem mint eszközt arra, hogy megváltoztassuk a hatalmi viszonyokat a nők és a férfiak, és a nők és a tőke között. Követelésünk magába foglalta a bérviszony átfogó elemzését: feltettük a kérdést, mi is a munkabér? Ez pedig túlvitt bennünket Marxon.

Marx szerint a munkabér „elrejt” azt a megfizetetlen többletmunkát, amelyet a munkások végeznek, de azt Marx nem látta, hogy a munkabért a tőke arra is használja, hogy hierarchiakat hozzon létre

– a nemi hierarchiától kezdve egészen a faji alapúig –, amelyek megosztják a munkaerőt.

Mi úgy fogtuk fel a házimunka megfizetésének követelését, mint amely alapvetően destabilizálja és aláássa az igazságtalan és egyenlőtlen társadalmi és nemek közötti munkamegosztást. Bizonyos értelemben ugyanazt a történelmi szerepet tölti be, mint annakidején a rabszolgaság elleni lázadás. Azt szoktuk mondani, hogy van egy fontos különbség a rabszolgának a bér munkáért, és a munkásnak a magasabb fizetésért folytatott harca között. A bér munkás státusáért folytatott harc lebontja a társadalmi rétegződés egész épületét, amely ez idáig rendkívül hatásosan osztotta meg az embereket és kikövetelte a meg nem fizetett munka hatalmas mennyiségét.

Ez volt a mi kampányunk célja és indoka, jöllehet, mint mondtam, a nőmozgalom jelentős csoportjai elleneztek azt. A legutóbbi időben azonban észrevettem némi változást, s szerintem az Ön kérdése is ezt tükrözi, újra érdeklődés mutatkozik a téma iránt, ami szerintem azzal függ össze, hogy harminc év után a nőmozgalomnak az a nagy illúziója, hogy az otthonon kívül, fizetésért végzett munka fogja emancipálni a nőket, jelentős részben szertefoszlott.

Tessa Echeverria

Olvasva a *Revolution at Point Zero*-t, azt, ahogy Ön a reprodukcióról beszél s megvilágítja: miben is áll a háztartáson belüli munkaviszony, rámutatva arra, hogy a háztartáson belüli munka tényszerűen egyfajta értékteremtő munka; s aztán a háztartási munka megfizetésének gondolatát alkalmazza arra, hogy feltárja ezeket a rejtett összefüggéseket, mindez nagyon szemnyitogató volt nekem.

Silvia Federici

Igen! Én ténylegesen ezt a címet adtam annak az esszének, amellyel a könyv kezdődik: „Bérek a házimunka *ellen*”, mert teljesen nyilvánvaló volt számunkra, hogy a házimunkáért járó bér ugyanakkor a házimunka *ellen* irányuló társadalmi reform lenne. A nők, akik a házimunka ellen lázadtak, rendkívüli büntudattól szenvedtek. Soha nem tudták úgy látni magukat, mint érdekeikért harcoló *dolgozókat*. De a családtagjaik, és a közösségek, amelyekhez tartoztak, amikor visszautasították ezeknek a kötelességeknek az elvégzését szintén nem „*dolgozóknak*” látták őket, hanem úgy, mint erkölcstelen nőket.

Ennyire természetessé vált az a szemlélet, hogy a házimunka a nők dolga. Nem úgy látták az embert, mint dolgozót, hanem mint aki egyszerűen a női mivoltából adódó természetes hivatását teljesíti. A házimunkáért járó bér követelése számunkra elvágta ezt a köldök-színört köztünk, mint nők és a házimunka között.

Tessa Echeverria

Ha továbbra is a házimunka közgazdaságtanáról beszélünk, sokan amellet fognak érvelni, hogy a kapitalista termelés mint forma, a munkahelyhez tartozik: eladod a munkaerődet, bért kapsz érte, ez a kapitalizmus. A házimunka ezen kívül esik. Kíváncsi lennék, mi az Ön válasza erre?

Silvia Federici

Abszolút nem értek egyet vele. Ezért kezdtem el a történeti munkát, amelynek az eredménye a *Caliban and the Witch* lett. Történelmileg és elméletileg meg akartam alapozni azt a tézisémet, hogy a házimunka nem a kapitalizmus előtti kor öröksége vagy maradványa, hanem olyan specifikus tevékenységi forma, amelyet a maga társadalmi viszonyrendszerében maga a kapitalizmus hozott létre. Más szavakkal a házimunka újfajta tevékenység.

Az általam végzett munka arra irányult, hogy megmutassam: hogyan konstruálta meg a kapitalizmus a „háziasszony” figuráját. Természetesen a különböző történelmi korszakok különböző társadalmi igényeknek felelnek meg, tehát a tizenhatodik-tizenhetedik századdal kell kezdenünk, azzal, amikor a munkatevékenységek szétváltak, úgy, hogy a piaczgazdaság kialakulásától csak bizonyos tevékenységeket ismertek el „munkának”. Csak a bér munkát értékelték, és a fizetett reprodukciós tevékenységek kezdtek eltűnni. Ez volt az első, alapvető, és a későbbi fejleményeket megalapozó lépés.

De aztán természetesen, a következő évszázad és különösen a XIX. század folyamán ténylegesen nyomon követhetjük bizonyos, a nőket diszkrimináló, specifikus eljárások egész sorának a kialakulását. A *Caliban*-ban kimutatom, hogy a XVII. századra a nőket kiszorították a legtöbb olyan foglalkozásból, amelyeket korábban az otthonon kívül végeztek. A középkorban kiűzték őket a cégekből, azokból a szervezetekből, amelyek nagyjából ugyanazt a szerepet töltötték be, mint ma a munkavállalók érdekvédelmi szervezetei.

Elég hamar csak olyan foglalkoztatási formákban találhattak munkát a nők, amelyek voltaképpen a házimunka megjelenési formái voltak: mint ápolónők, szoptatós dajkák, cseléd lányok, mosónők stb. A XVI–XVII. században teljesen konkrét módon, pontosan meghatározható formában láthatjuk egy olyan új típusú munkaerő kialakulását, amelynek munkája egyre inkább láthatatlanná válik a társadalom számára.

A XIX. század második felére láthatjuk, hogy a társadalom nagyon határozott formában megkonstruálja a teljes idejű munkásosztálybeli háziasszony figuráját. Ezt bizonyítja egy sor különböző munkaerő-politikai eljárás általánossá válása, a „családi bér” kezdetei, a nők kizárása – különböző munkahelyvédelmi törvények révén – a gyárakból, a (polgári) házasság aktusának intézményesítése. Nagyon hosszú történet ez, de nyilvánvaló, hogy a házimunka olyan munka, amelyet a kapitalista munkaszervezésnek rendeltek alá.

Ténylegesen a házimunka része annak a „futószalagnak”, amely újratermeli a munkaerőt. Marx beszél ugyan a munkaerő reprodukálásáról, de nagyon sajátos módon beszél róla. Marx szerint a munkás újratermelése a munkabér és az áruk kifizetéséhez szükséges anyagi eszközök megszerzése révén megy végbe. A munkás elfogyasztja az árukat. Alapvetően arra használja a fizetését, hogy megvásárolja az élelmiszert és a ruházatot, s aztán elfogyasztja ezeket az árukat, és ezzel reprodukálja önmagát. Bízást mondhatjuk: másfajta munkára nem is utal az a kép, amelyet Marx elének tár a folyamatról.

Mindig igyekeztem ezt azzal magyarázni, hogy a korszak, amelyben Marx írt, az ipari tőke kifejlődésének kora volt, amikor a gyárakban maximálisan kihasználták a női munkaerőt, különösen a fiatal nőket. Talán Marx úgy látta, hogy ez a női munkaerő teljesen bekerült az iparba, s az ipari fejlődésnek ama első szakaszában, amikor ő írt, a nők reprodukív munkája a végtelékig lecsökkent; ez volt az egyik magyarázat, amelyet adtam arra, hogy Marx miért értette félre a női munkaerő szerepét. De nyilvánvalóan a munkaerő napról napra végbemenő és nemzedékről nemzedékre történő reprodukálásához ennél sokkal többre van szükség. Az 1860-as évektől kezdve ez az a munka, amely egyértelműen a nőknek jutott.

A századfordulóra és később, az első világháborúban, elkezdődik a háziasszonyok összehangolt munkája, s a házimunka tantárggyá válik. Tantárggyá, amelyet az iskolában is tanítanak minden lánynak, s a társadalom ideológiai kampányt kezd azzal a céllal, hogy a családi otthont a munkaerő termelésének és újratermelésének bázisává

tegyék. Az az érvelés, hogy a házimunka lényeges a tőkeértékesülés folyamatához, nagyon szilárd történelmi alapokra támaszkodik.

Andrew Sernatinger

A téma egyik fontos része az, hogy sok marxista úgy tartja: az értékelmélet fontos része a kapitalizmus megértésének és bírálatainak. Amikor ön a reprodukcióról beszél *A tőke* I. kötetére hivatkozva, akkor én úgy látom, hogy ott csak pár oldal szól a témáról. Marx azt állítja, meglehetősen homályosan, hogy minden reprodukció végső soron termelés. Kíváncsi lennék, hogy az ön érveléséhez a házimunka bérezése mellett, hozzátartozik-e egy megfelelő értékelmélet is? Valamilyen módon megpróbálja-e ön megragadni azt, hogy hogyan járulnak hozzá a nők a többletérték termeléséhez?

Silvia Federici

Az értéktöbblet termelése társadalmi termelés. Sohasem egyik, vagy másik konkrét tevékenység vagy személy által végzett termelés. Ez olyasvalami, ami nagyon fontos és érvényes marad Marx munkásságából. A kapitalizmusban az érték termelése valójában soha nem valamilyen, a termelés egy-egy konkrét helyén végbemenő termelőmunka terméke, hanem társadalmilag meghatározott. Más szavakkal, valójában egy átfogó társadalmi „futószalaggal” van itt dolgunk (a kifejezést metaforaként használom), amely nélkülözhetetlen az értéktöbblet megtermeléséhez. A többletérték természetesen a munka termékeinek eladása révén jön létre. Hogyha van egy gyáram, amely megtermel egy tucat autót, de ezeket az autókat soha nem lehet eladni, akkor az értéktöbblet nem realizálódik.

Amit itt én mondani szeretnék, az az, hogy mindazok a tevékenységek, amelyek révén a bér munkás „újratermelődik”, részei a társadalmi „futószalagnak”, részei annak a társadalmi folyamatnak, amely meghatározza a többletértéket. Habár nem tudunk rámutatni valamilyen közvetlen kapcsolatra a konyhában történő dolgok és a realizálódott érték – például egy autó vagy bármilyen más termék eladása – között, mindazonáltal amikor belátjuk az értéktöbblet termelésének társadalmi jellegét, arra látunk rá, hogy ez olyan társadalmi termelés, amely túlmutat magán a gyáron.

Szem előtt tartva mindezt, hogyan tudná valami olyasmi, mint a házimunkáért kapott bér megváltoztatni ezt a dinamikát? Ha a nők fizetést kapnának, akkor ez beépülne egy, a tőkéhez való másfajta viszonyba?

Silvia Federici

Számunkra a házimunka bérezéséért folytatott kampány meghatározó szempontja az, hogy ez a kampány egyesíteni tudja a nőket. Nemcsak arról van szó, hogy ez az intézmény a vagyon olyan újraelosztását eredményezné, amely a nőknek több hatalmat adna, és hatással lenne a férfiktól való függőségükre, ezáltal megváltoztatva a nők és férfiak közötti viszonyt, hanem egyszersmind egyesítő ereje is lenne. Amikor felvetünk egy követelést vagy jelszót, az első, amit tudni akarunk, az, hogy vajon van-e ennek a jelszónak a tömegeket egyesítő ereje, hogy erőt ad-e az embereknek társadalmi küzdelmekben, vagy pedig csak újabb megosztottságokat hoz létre az emberek között, illetve elmélyíti a meglevőket.

A „Munkabért a Házimunkáért” a nőket egyesítő kampány volt, hiszen láttuk, hogy természetesen van a nőknek egy kisebbsége, akik gyakorlati szempontból „férfiak”, mert tőke fölött rendelkeznek, kapitalisták, de a világon élő nők többségét, akik házimunkát végeznek, a társadalom leértékeli, és nagyon gyakran a férfiktól függenek, otthon és az otthonon kívül egyaránt. Így számunkra ez a követelés mindenekelőtt az erők egyesítésének szempontjából volt fontos, egyszersmind út volt ahhoz, hogy ismertté tegyük azt a munkát, amelyet már elvégeztünk a nők érdekében, és azt, ahogy a kapitalizmus leértékeli a házimunkát. Soha nem arról volt szó, hogy „OK, minden hónapban érkezik egy csekk, de egyébként minden ugyanaz marad.”

Andrew Sernatinger

Szeretném egy kicsit megvilágítani ezt a pontot. Az egyik dolog, amit észrevettem, amikor átolvastam az ön írásait, az volt, hogy ön felkarol egy eszmét, amely első látásra nagyon egyszerűnek tűnik, mint amilyen a házimunka bérezése, s aztán jön egy sor kisebb distinkció és árnyalat. Remélem, hogy ön tudja tisztázni ezeket. Például ön azt mondja, hogy a házimunkáért járó béreknek a tőkétől kell

jöjjenek, de nem amellett érvel, hogy a házimunka a bérezett munkaerő részévé váljék? Tudna beszélni a „Munkabért a házimunkáért” kampány követeléséről, és arról, hogyan hogyan képzel el ennek a működését? Kik lennének az illetékesek, és hogyan gondolja el ennek „adminisztrálását”?

Silvia Federici

Az emberek gyakran azt akarják, hogy tegyük elébük a *programot*, de ennek mi mindig ellenálltunk. Megértettük, hogy miként a jóléti segély és sok más formája a társadalmi gondoskodásnak, minden ilyen program sokféle különböző módon szervezhető meg: meghatározhatók olyan módokon, amelyek egyesítik az embereket, vagy amelyek megosztják őket, amelyek hierarchiákat teremtenek, vagy éppen nem teremtenek. Vegyük a társadalombiztosítást: olyan módon szervezték meg, amely kizárja azokat az embereket, akik a házimunkát végzik. Egész életedet végig dolgozhatod, de otthon sohasem lesz társadalombiztosításod, kivéve a férjeden keresztül – de még akkor is csak azután, hogy együtt voltatok kilenc évig.

Nem akartunk végigmenni az összes részleten, mert beláttuk, hogy abban az időben meg kellett szerezniünk a mozgalomnak azt az erőt, amely képessé tett bennünket rá, hogy szembe szálljunk az államhatalommal, hogy a házimunka bérezésének követelése az általunk elképzelt módon valósuljon meg. Más szavakkal: mi azt is láttuk, hogy ez az intézmény is megszervezhető lenne oly módon, mint ahogyan korábban a jóléti segélyek, amelyeket egy olyan rendszerbe építettek be, amely inkább büntette a segélyezett nőket, mintsem javított volna helyzetükön.

Mindig nagyon is tudatában voltunk a társadalmi hatalom kérdésének. „Milyen erővel tudsz harcolni bizonyos társadalmi követeléséért?” – ez nagyon fontos kérdés. Bizonyos dolgok mindig világosak voltak számunkra: először is, a hatalom mindig az állam és nem az egyes emberek kezében van. Mindig úgy láttuk az államot, mint amely az ösztöke képviselője. Másodszor: minden munkáltató profitál abból a tényből, hogy valaki otthon végzi a házimunkát: férfiak, nők vagy gyermekek. Nagyon világosan megértettük tehát, hogy hangsúlyoznunk kell a társadalom előtt: a küzdelem a *házimunkáért* fizetendő munkabérért, nem pedig a *háziasszonyoknak* fizetendő bérért folyik. Ezt a követelést mi úgy szemléltük, mint amely a házimunkának a nemektől való függetlenítéséért folyik.

Olyan módon láttuk ezt a követelést, mint amely sokféle módon megvalósítható: nem csak pénzbeli juttatás, hanem például a lakhatás támogatásának formájában is. Érveink egyike az volt, hogy a nők számára az otthon olyan, mint egy gyár; a termelés helye. Igen, mi azt vártuk, hogy megfizessenek minket azért, hogy otthon dolgozunk. De mi nem akartunk a gyermekgondozás ügyében úgy végezni feminista munkát, ahogyan sokan mások, akik úgy gondolják: a nők felszabadítása a gyermekgondozás terhe alól időt teremt arra, hogy dolgozni menjenek. Tehát mi soha nem dolgoztunk ki részletes programot, mert úgy gondoltuk: előbb legyen több ereje a mozgalomnak, aztán kezdjük el az alkudozást az állammal és a tőkével, amely majd megteremthet egy sor különböző lehetőséget.

Tessa Echeverria

Talán átválthatnánk egy másik témára, és beszélhetnénk az eredeti felhalmozásról, amelyről ön a *Caliban and the Witch*-ben is beszélt. Marx sokszor szólt arról, hogy hogyan fejlődött ki a kapitalizmus és szerezte meg az eredeti többletértéket a hódítás, a rablás és a rabszolgaság révén. Ön a *Caliban*-ban kifejt egy narratívát az eredeti tőkefelhalmozásról, amely ugyan szorosan a marxi alapvetést követi, de azért jelentős különbségek is vannak hozzá képest. Mondana erről valamit?

Silvia Federici

Az eredeti tőkefelhalmozás fogalmát Adam Smith alkotta meg, s aztán Marx átvette tőle, hogy kidolgozza saját gondolatmenetét. Marx elmagyarázza, hogy a kapitalista termelés kezdetén kellett lennie egy időszaknak, amikor a legalapvetőbb tőkés társadalmi viszonyoknak meg kellett szilárdulniuk, és a tőkés termelés megindulásához szükséges anyagi alapok egy részét fel kellett halmozni. Ami különösen nélkülözhetetlen volt a kapitalizmus létrejöttéhez, az a közvetlen termelőknek a termelőeszközöktől való elszakítása volt.

Marx ezt a kapitalizmus „beindulásához” szükséges előkészítő időszakot az eredeti felhalmozás korszakaként írja le, ami valójában a munka, a föld és az ezüst felhalmozását jelentette. Jött Amerika meghódítása a XVI. és XVII. században, s ez olyan mennyiségű ezüstöt hozott, amely felfűtötte a pénzgazdálkodást. Európa számos részén – kezdve Angliával és Franciaországgal – ott volt a bekerítések

rendszere, amely a parasztság jelentős részét kisajátította. Ez a népeség zömét: parasztokat, kisbirtokosokat, kézműveseket – embereket, akik korábban valamilyen módon hozzájutottak a megélhetés eszközeihez – teljesen tulajdon nélküli embertömeggé alakította át, akik rákényszerültek, hogy éhbérért dolgozzanak.

Könyvemben amellet érvelek, hogy a leírás, amelyet Marx ad nekünk e folyamatról, rendkívül korlátozott érvényű. Marx valószínűleg jól látta a gyarmati hódítás és a földek bekerítésének történelmi jelentőségét, de nem vette észre azokat az egyéb folyamatokat, amelyek, szerintem, szintén rendkívül nagymértékben hozzájárultak az új, kapitalista társadalom létrejöttéhez.

Konkrétan: Marx figyelmen kívül hagyja a boszorkányüldözések szerepét. A boszorkányüldözés nem volt más, mint a társadalom kiterjedt háborúja a nők ellen, amelynek során nők százazeit börtönözték be, kínozták meg, ölték meg és égették el a falvak közterein. Marx nem tárgyalja a törvénykezés szerepét sem, amely büntetésekkel sújtotta a fogamzásgátlás és a biológiai önújratermelés folyamata fölötti emberi kontroll minden formáját, s azt a törvénykezést sem, amely intézményesített egy új típusú családot és a nemek közötti viszony egy új formáját is. E törvénykezés a nők testét az állam gyámkodása alá helyezte. Amit tehát a kapitalizmus kifejlődése során látunk, az egy olyan újfajta politika, amely a nők testére és az utódnemzésre akként tekint, mint a munkaerő termelésének egyik alapvető aspektusára. Ebben az értelemben a kapitalizmus kifejlődésével a nők testét átalakítják munkásokat létrehozó gépekké – ez pedig megmagyarázza, miért jöhettek létre a korabeli nagyon brutális törvények a nők ellen, amelyek halálbüntetéssel sújtották az abortusz minden formáját.

Amit kimutattam a *Caliban and the Witch*-ben, az, hogy van ám egy másik történelme is az európai társadalmaknak, amelyet meg kellene írni: egy olyan történelem, amely nemcsak a termelés folyamatáról szól, hanem a munkaerő reprodukálási folyamatának átalakulásáról is. Ebben a történelemben az állam úgy jelenik meg, mint amely alapvetően háborút visel a nők ellen, lerombolja azoknak a nőknek az érdekérvényesítési lehetőségeit, akiknek csak a meg nem fizetett munka ellátásának státusa jutott.

Könyvemben ezt a történelmi munkát végeztem el, amely nemcsak új fejezetet ad hozzá ahhoz, amit már tudtunk erről a korszakról, hanem bizonyos értelemben újra definiálja azt, hogy mi a kapitalizmus, és mik a kapitalista társadalom önreprodukciójának követelményei. Amikor megírtam ezt a történetet, akkor kialakítottam egy olyan

elméleti keretet, amelyet aztán arra használtam, hogy értelmezsem a világgazdaság átstrukturálódásának folyamatát.

Tessa Echeverria

Végigolvasva a *Calibant*, látom, hogy ön szól a boszorkánype-rekről, és kibővíti Marx leírását az eredeti felhalmozásról, ám úgy tűnik, bővebben tárgyalja a felhalmozott társadalmi többlettermék fogalmi megragadására szolgáló egyes kategóriákat is. Megvitatja a föld, a munka és a pénz szerepét, de szól a tudásról is, különösen a nők tudásáról a fogamzásgátlást illetően, s arról, hogyan fosztott meg a társadalom bennünket, nőket a saját testünkre vonatkozó tudástól és lehetőségeinktől arra, hogy magunk válasszuk meg: akarunk-e, s ha igen, milyen formák között akarunk gyermeket szülni és családot alapítani?

Silvia Federici

Pontosan! Kiindulva az eredeti felhalmozás újragondolásából, többféle bekerítést is el tudunk gondolni: nemcsak a föld bekerítését, hanem a testét is. Testünk igazából „be van kerítve”, amikor terrorizálnak, hogy ne tudjuk kontroll alatt tartani a szaporodás folyamatát, a szexuális életünket. El tudjuk gondolni a tudás „bekerítését” is, mert például ebben a korszakban támadás indult azok ellen a módszerek ellen, amelyeket a nők arra használtak, hogy kontroll alatt tartsák a fogamzás és a gyermekszülés folyamatát. A nőkre az előző nemzedékekről áthagyományozódott egy hatalmas mennyiségű tudás – ma csak csóváljuk a fejünket ezzel kapcsolatban, s azt gondoljuk, hogy ezek az ismeretek nem lehettek túl megbízhatók a biztos fogamzásgátlást illetően –, de bizonyosan sokféle fogamzásgátlási technika szállt át a nők között nemzedékről nemzedékre.

Ami számomra kifogásolható Marxnak az eredeti tőkefelhalmozásról adott leírásában, az pontosan a termelők termelőeszközöktől való elszakításának, ennek a modern proletariátus létrejöttéhez nélkülözhetetlen folyamatnak e leszűkített értelmezése.

Andrew Sernatinger

Az egyik téma, amelyet ön könyvében, a *Revolution at Point Zero*-ban megemlíti, egyfajta kritikája a marxista, illetve antikapitalista

„kánonnak”. Érdekelne, mit mond erről, és ha elmagyarázná: a kapitalizmus nemi aspektusainak megértése milyen hatással lehet a politikai gyakorlatra?

Silvia Federici

Van egy olyan érzésem, hogy az emberi lény reprodukciójának kérdése döntően érinti nemcsak a kapitalista munkaszervezést, hanem bármilyen igazi forradalmi folyamatot, a társadalom valódi átalakításának bármilyen folyamatát. Azt gondolom, ez különösen fontos manapság, hiszen ma mindenekelőtt azt látjuk, hogy sem az állam, sem a piac nem reprodukál minket mint emberi lényeket. A jóléti állam lebontása az egész világon olyan módon folyik, amely gyakorlatilag majdnem semmilyen támogatást sem hagy ad az emberi szaporodáshoz.

Van egy másik fontos szempont, amely azzal függ össze, hogy a gazdasági katasztrófa, amelyet az utolsó három évtizedben látunk, szétzilálja életünk és közösségeink egész társadalmi struktúráját. Azok a szervezeti formák és a szolidaritásnak azok a kötelékei, amelyeket oly sok éven át építettek ki az emberek, ma voltaképpen nem léteznek többé. Egy egész, a közösségeket újra felépítő társadalmi folyamatnak kell végbe mennie ahhoz, hogy elég erőnk legyen megváltoztatni életünket, hogy megalapozzunk egy másfajta társadalmat. A szaporodással kapcsolatos munka, és mindaz, ami otthon végbe megy, valóban alapvető jelentőségű, mert egyértelművé teszi mindazokat az egyenlőtlenségeket, amelyek az embereket társadalmunkban gúzsba kötik, a nők és a férfiak közötti társadalmi munkamegosztástól kezdve a fiatalok és öregek közötti egyenlőtlenségen át a faji alapú megkülönböztetésig.

Andrew Sernatinger

A legfontosabb belátás, aminek az ön munkássága nyomán eljutottam, az, hogy sokan a szélsőbaloldalon – anarchisták és marxisták egyaránt – akként gondolkodnak, hogy ha be is látják, hogy a nők hátrányos helyzete fontos kérdés, még mindig a jogi értelemben vett munkahelyre koncentrálnak. Egyet fognak érteni sok mindennel, amit ön mond, de azt állítják, hogy erőnket a jogi értelemben vett munkahelyre, a gyárra, illetve a termelésre kell összpontosítanunk, mert ennek az átalakítása formálhatja át leginkább a társadalmat. Kíváncsi volnék, mi az ön válasza erre?

Nekem úgy tűnik, hogy ez nagyon szűklátókörű felfogása annak, amit az emberek „osztályharcnak” neveznek. Még a legújabb történelmi fejleményeket illetően is látnunk kell, hogy sok olyan emancipációs mozgalom, amely az 1960-as és 70-es években nagyon mély hatást gyakorolt társadalmunkra, nagyjában-egészében a gyáron kívüli tényezőkre támaszkodott. A polgárjogi mozgalom, a fekete hatalomért folytatott küzdelem általánosságban nem a gyárakon alapult. Meg kellene mutatni, hogy a közösségnek ereje van, és a hatalom kérdése nem csak a gyárakban dől el. Azt látjuk, hogy azáltal, hogy a munkalehetőségek egyre ritkulnak és egyre bizonytalanabbá, a bérmunkások pedig zsarolhatóvá válnak, a munkahelyeken zajló társadalmi küzdelmek is sokszor sikertelenek maradnak, amennyiben ha nem támogatja őket a tágabb közösség. A gyár és a munkahelyen kívüli közösség közötti eme összefüggés általánosságban működött a *New Deal*, azaz az 1930-as és 1940-es évek előtt.

Újra át kell gondolnunk a munkahelyi és a munkahelyen kívüli társadalmi kérdéseknek ezt a szétválasztását. Nekem úgy tűnik, hogy a mai társadalmi küzdelmek egyik központi kérdése, hogy hogyan alakítsuk át az emberi reprodukciónak a társadalom által ránk kényszerített formáit, azt, ahogy bennünket mint munkásokat, mint munkaerőt és mint a különböző formákban való kizsákmányolásra szánt embereket reprodukálnak. Át kell alakítanunk e formákat olyan reprodukciós tevékenységekké, amelyek valódi emberi szükségleteinknek és vágyainknak megfelelően reprodukálnak bennünket. Napjainkban ez az egyik legalapvetőbb előttünk álló kihívás.

(Fordította: Szalai Miklós)

Eredeti megjelenés: *Marxismo Critico*, 2014. február 24.

<https://marxismocritico.com/2014/02/24/the-making-of-capitalist-patriarchy/>